

PRVO POGLAVLJE:

Jedna intelektualna pustolovina

Godine 1818. Joseph Jacotot, lektor francuske književnosti na sveučilištu u Louvainu, doživjet će intelektualnu pustolovinu.

Duga i nemirna karijera ga je unatoč svemu trebala zaštititi od iznenađenja: devetnaest ljeta je bio navršio 1789. godine. Potom je poučavao retoriku u Dijonu te se pripremao za odvjetački posao. Godine 1792. je u republikanskoj vojsci služio kao artiljerac. Zatim ga je Konvent redom postavljao za instruktora u Službi za eksplozive, za tajnika ministra za rat i za zamjenika ravnatelja Politehničke škole. Vrativši se u Dijon poučavao je analitiku, povijest ideja i stare jezike, opću i višu matematiku te pravo. Protiv svoje volje, u ožujku 1815., zbog ugleda koji je uživao kod svojih sunarodnjaka postaje narodni zastupnik. Povratak Burbonaca prisilio ga je na izgnanstvo, a darežljivošću nizozemskog kralja dobiva mjesto profesora za pola plaće. Joseph Jacotot je poznao zakone gostoprimstva te je računao na mirne dane u Louvainu.

Slučaj će odlučiti drugačije. Predavanja skromnog lektora studenti su zapravo brzo zavoljeli. Među onima koji su od njega htjeli izvući veću korist, dobar broj nije znao francuski. Joseph Jacotot pak uopće nije poznao nizozemski. Nije dakle postojao jezik na kojemu bi ih on mogao poučavati onomu što su od njega tražili. A ipak je htio udovoljiti želji studenata. Da bi to učinio, trebalo je između njih i njega

uspostaviti minimalnu vezu neke zajedničke stvari. U to je doba u Bruxellesu objavljeno dvojezično izdanje *Telemaha*⁰¹. Zajednička se stvar pronašla i tako je Telemah ušao u život Josepha Jacotota. Studentima je podijelio knjigu i uz pomoć tumača od njih zatražio da nauče francuski tekst pomažući se prijevodom. Kada su došli do polovice knjige, rekao im je da prestano ponavljaju ono što su naučili te da ostatak knjige samo pročitaju kako bi ga isto tako mogli prepričati. To je bilo sretno rješenje, ali istodobno i u manjoj mjeri filozofski eksperiment nalik onima koji su u stoljeću prosvjetiteljstva bili posebno omiljeni. A Joseph Jacotot je 1818. godine još uvijek bio čovjek prošloga stoljeća.

Taj će eksperiment pak nadići sva njegova očekivanja. Pa će od tako obučениh studenata tražiti da na francuskom napišu što misle o svemu što su pročitali.

“Očekivao je strašne barbarizme, možda i njihovu potpunu nemoć. Kako su zapravo svi ti mladi ljudi, bez objašnjavanja, mogli razumjeti i riješiti poteškoće njima novog, nepoznatog jezika? Nije bitno! Trebalo je vidjeti kamo ih je odveo taj put koji je slučajno otvoren, koji su rezultati tog empirizma iz očaja. Kako to da nije bio iznenađen otkrićem da su se ti učenici, prepušteni samima sebi, jednako dobro nosili s poteškoćama kao i mnogi Francuzi? Nije li, dakle, bila potrebna samo vjera u vlastite sposobnosti? Znači li dakle to da su svi ljudi potencijalno sposobni razumjeti sve ono što su drugi bili napravili i razumjeli?”⁰²

01 *Télémaque* je glasoviti roman Françoisa Fénelona, objavljen 1699. Hrvatski prijevod - *Zgode Telemaka, Uლისova სინა* - publiciran je 1879. [Nap. prev.]

02 Felix i Victor Ratier, Enseignement universel. Émancipation intellectuelle, *Journal de philosophie panécastique*, 1838., str. 155.

To je bila revolucija koju je u njegovu duhu izazvao slučajni eksperiment. Do tada je vjerovao u ono u što vjeruju svi savjesni profesori. Da se prevažni posao učitelja sastoji od toga da svoje spoznaje prenese na učenike kako bi ih za koji stupanj uzdignuo bliže vlastitoj učenosti. On je, kao i oni, znao da nije riječ o tome da se učenike kljuka spoznajama tjerajući ih da to ponavljaju kao papige, ali isto tako da treba izbjegavati stranputice na kojima se gube duhovi koji još nisu sposobni razlikovati bitno od sporednoga i načelo od posljedice. Ukratko, bitni čin učitelja bio je da *objašnjava*, da oslobađa jednostavne elemente spoznaja i da njihovu principijelnu jednostavnost uskladi s činjeničnom jednostavnošću koja krasí mlade i neuke duhove. Poučavati je značilo, u istome mahu, prenijeti spoznaje i oblikovati duhove vodeći ih, po pretpostavljenoj uzlaznoj crti, od najjednostavnijeg ka najsloženijem. Učenik bi se tako uzdizao, u razloženom usvajanju znanja i izgradnji sudova i ukusa, onoliko visoko koliko je to zahtijevalo njegovo društveno odredište i shodno tome je bio pripremljen rabiti znanje sukladno tom odredištu: poučavati, voditi sporove ili upravljati za pismenu elitu; izmišljati, izrađivati nacрте ili proizvoditi instrumente i strojeve za nove avangarde koje se sada kane regrutirati iz narodnih elita; iznalaziti nova otkrića u sklopu znanstvenih karijera u slučaju onih umova koji su nadareni takvom osobitom genijalnošću. Postupci tih ljudi od znanosti nesumnjivo bi se i sasvim očito razilazili od poretka kojeg se drže pedagozi. No, to nije argument koji bi se mogao navesti protiv tog poretka samog. Upravo suprotno, da bi se omogućio uzlet osebjnosti genija najprije treba usvojiti čvrstu i metodičku naobrazbu. *Post hoc, ergo propter hoc.*

Tako razmišljaju svi savjesni profesori. Tako je razmišljao i Joseph Jacotot tokom trideset godina na svom poslu. No, odjednom se, sasvim slučajno, pojavilo zrno pijeska u stroju.

On svojim “učenicima” nije dao nikakva objašnjenja o temeljnim elementima jezika. Nije im objasnio pravopis i konjugacije. Oni su sami tražili francuske riječi koje odgovaraju riječima što su ih poznavali i razloge njihovih gramatičkih nastavaka. Sami su naučili kombinirati i slagati ih u rečenice na francuskom: rečenice čiji su pravopis i gramatika postajali sve točnijima kako su napredovali u knjizi, ali i rečenice koje više nisu bile učeničke, već rečenice pisaca. Nisu li učiteljeva objašnjenja, dakle, bila suvišna? Ako pak nisu, komu ili zbog čega bi, dakle, ona bila korisna?

POREDAK OBJAŠNJAVANJA

Iznenadno prosvjetljenje naglo će, dakle, u duhu Josepha Jacotota rasvijetliti tu slijepu očiglednost svakog sustava poučavanja: nužnost objašnjavanja. No što je pouzdanije od te očiglednosti? Nitko je ne poznaje bolje od onoga koji je nešto shvatio. A da bi taj nešto shvatio, moramo mu dati nekakvo objašnjenje kako bi učiteljeva riječ dokinula nijemost materije koju poučava.

Ta logika ipak nije lišena određenih nejasnoća. Evo, na primjer, knjige u učenikovim rukama. Ta je knjiga sastavljena od skupa određenih obrazloženja namijenjenih učeniku da bi razumio neku materiju. No, učitelj odjednom uzima riječ kako bi objasnio knjigu. Potreban je skup obrazloženja da bi se objasnio skup obrazloženja koji čini knjigu. No zašto bi učeniku bila potrebna takva pomoć? Umjesto da plaća objašnjavatelja [*explicateur*], ne bi li otac obitelji mogao svojoj djeci jednostavno dati knjigu kako bi ona izravno razumjela obrazloženja iz knjige? A kad ih i ne bi razumjela, zašto bi bolje razumjela ona obrazloženja koja im objašnjavaju ono što nisu shvatila? Jesu li ona neke druge naravi? I ne bi li, u tome slučaju, trebalo objasniti i način kako ih treba razumjeti?

Logika objašnjavanja tako sadrži načelo regresije u beskonačnost: podvostručenje obrazloženja nema razloga da se ikada zaustavi. Ono što regresiju zaustavlja i što je učvršćuje u sustavu jest naprosto da onaj koji objašnjava jedini i prosuđuje trenutak kada je samo objašnjenje objašnjeno. On je jedini sudac u tom pitanju koje je po sebi vrtoglavo: je li učenik shvatio obrazloženja koja ga uče shvaćanju obrazloženjâ? Ovo je trenutak u kojem učitelj oca obitelji drži u neizvjesnosti: kako će on biti siguran da je dijete shvatilo obrazloženja iz knjige? Ono što nedostaje ocu, što nedostaje trojstvu koje on čini s djetetom i knjigom, jest to osobito umijeće objašnjavatelja: umijeće *razmaka*. Tajna je učitelja da zna prepoznati razmak između materije koju prenosi i teme kojoj poučava, međuprostor između *znati* i *razumjeti*. Onaj koji objašnjava je taj koji postavlja i ukida razmak, koji ga rasprostire i usisava posred svoga govora.

Taj povlašteni status govora zaustavlja regresiju u beskonačnost samo kako bi uspostavio paradoksalnu hijerarhiju. Poretku objašnjavanja potrebno je, zapravo, nekakvo općenito usmeno objašnjenje koje bi objasnilo određeno napisano objašnjenje. To prepostavlja da su obrazloženja jasnija, da se bolje urezuju u duh učenika kad ih prenosi učiteljeva riječ koja se širi u trenu, nego knjiga u kojoj su ona zauvijek neizbrisivo zapisana. Kako shvatiti tu paradoksalnu povlasticu govora pred napisanim, sluha pred pogledom? Koji je dakle odnos između moći govora i moći učitelja?

Taj se paradoks također sreće s jednim drugim paradoksom: riječi koje dijete uči bolje, u čiji smisao bolje prodire, koje bolje usvaja u vlastitoj uporabi, upravo su one koje je naučilo bez i prije svakog učitelja koji objašnjava. S obzirom na nejednake učinke različitih vrsta intelektualnih učenja, ono što djeca

najbolje nauče jest ono što im nijedan učitelj ne može objasniti – materinji jezik. Govorimo im i oko njih se govori. Ona slušaju i pamte, oponašaju i ponavljaju, griješe i ispravljaju se, uspijevaju slučajno i iznova metodički počinju te, kada dođu u dob koja je preosjetljiva da bi se tumači hvatali svojega posla, gotovo su sva otprilike – kojeg god bila spola, društvenog sloja ili boje kože – sposobna razumjeti i govoriti jezik svojih roditelja.

No, to dijete koje je upravo naučilo govoriti pomoću vlastite inteligencije i bez učitelja koji bi mu objasnio jezik, sada počinje svoju naobrazbu u pravome smislu riječi. Sada se sve događa kao da dijete više ne može učiti uz pomoć one iste inteligencije kojom se služilo do sada, kao da mu je do sada autonomni odnos učenja i provjere [*vérification*] naučenog bio stran. Između ta dva razdoblja sada se spušta tama. Radi se o *razumijevanju*, i ta jedna jedina riječ sve prekriva velom: *razumijevanje* je ono što dijete ne može steći bez učiteljeva objašnjenja, što će steći utoliko kasnije ukoliko mu učitelji ne ponude materiju koju treba savladati, i to u određenom sustavu napredovanja. Tu se javlja i neobična okolnost da se ta objašnjenja, otkad je počela epoha napretka, neprestano usavršavaju da bi se bolje objasnilo, da bi se bolje shvatilo, bolje naučilo učiti, a da nikad nismo u stanju procijeniti usavršavanje koje bi odgovaralo spomenutom *razumijevanju*. Štoviše, sve češće se čuje očajnički vapaj u vezi s opadanjem učinkovitosti sustava objašnjavanja koji, naravno, nužno treba novo usavršavanje koje bi objašnjenje učinilo još lakšim za *razumijevanje* onima koji ne shvaćaju...

Uvid koji je sinuo Josephu Jacototu svodi se na sljedeće: treba preokrenuti logiku sustava objašnjavanja. Nije nužno objašnjenje da bi se otklonila nesposobnost *razumijevanja*. Upravo suprotno, ta *nesposobnost* je fikcija koja strukturira objašnjavalačko poimanje svijeta. Objašnjavatelj treba

nesposobnog, a ne obrnuto, i on je taj koji nesposobnost uspostavlja kao takvu. Nekomu nešto objasniti ponajprije znači pokazati da taj netko to ne može sam shvatiti. Prije nego postane pedagoški čin, objašnjenje je pedagoški mit, priča o svijetu podijeljenom na učene i neuke duhove, zrele i nezrele duhove, one koji su sposobni i nesposobni, inteligentni i glupi. Podvala koja obilježuje onoga koji objašnjava sastoji se od dvostruke početne geste. S jedne strane, on proglašava apsolutni početak: tek sada počinje čin učenja. S druge, na sve stvari koje treba naučiti on baca veo neznanja preuzimajući na sebe zadatak da ga skine. Prije njega, mali je čovjek tapkao nasumce, nagađao. Sada će naučiti. Slušao bi riječi i ponavljao ih. Sada treba čitati, i neće čuti riječi ako ne čuje slogove, a slogove ako ne čuje slova kojima ga ne bi znali naučiti ni knjiga ni njegovi roditelji, nego samo učiteljeva riječ. Rekli smo da pedagoški mit dijeli svijet na dvoje. Trebalo bi točnije reći da na dvoje dijeli inteligenciju. Postoji, kaže nam taj mit, slabija inteligencija i ona nadmoćnija. Prva slučajno bilježi opažanja, pamti ih, empirijski ih tumači i ponavlja, u ograničenom krugu navika i potreba. To je inteligencija male djece i običnog čovjeka. Druga inteligencija pokazuje stvari po uzrocima, drži se metode, od jednostavnog do složenog, od dijelova do cjeline. Ona je ta koja omogućuje učitelju da svoje spoznaje prenese prilagođavajući ih intelektualnim sposobnostima učenika tako što provjerava je li učenik dobro shvatio ono što je naučio. Tako glasi načelo objašnjenja. Tako će od sada, za Jacotota, glasiti načelo *zatupljenja* [*abrutissement*].

Da bismo to načelo shvatili ozbiljno, riješimo se preuzetih predodžbi. Zaglupljivač nije stari zatupljeni učitelj koji glave svojih učenika kljuka neprobavljivim spoznajama niti zlokobno biće koje se drži dvostruke istine kako bi osigurao svoju moć i društveni poredak. Zaglupljivač je, štoviše, tim

učinkovitiji ako se radi o prosvijećenom i dobronamjernom znalcu. Što više zna, time mu je očitiji razmak između njegova vlastita znanja i neznanja neznalice. Što je prosvijećeniji, bjelodanija mu je razlika koja postoji između nasumičnog tumaranja i istraživanja vodenog metodom, i bit će skloniji zamjenjivanju slova duhom, autoriteta knjige jasnoćom objašnjenja. Učenik, prije svega, mora razumjeti, reći će on, a zato je potrebno da mu uvijek iznova sve bolje i bolje objašnjavam. Ovo je briga prosvijećenog pedagoga: razumije li mali? Ne razumije. Pronaći ću nove načine objašnjavanja, još strože u svojim načelima, privlačnije u svojim oblicima, pa ću provjeriti je li shvatio.

Plemenita briga. Nažalost, upravo je u toj maloj riječi, toj riječi poretka prosvijećenih – *shvatiti* – sadržan sav problem. Ona zaustavlja kretanje razuma, razara povjerenje razuma u sama sebe, izbacuje ga iz njegove vlastite putanje prelamaajući ga na svijet dviju inteligencija, uspostavljajući rascjep između životinje koja tumara i obrazovana gospodičića, između zdrava razuma i znanosti. Zato je ono što ta riječ podvojenoga poretka izriče, sve to usavršavanje načina *razumijevanja*, ta velika zaokupljenost metodičara i progresista, proces zaglupljivanja. Dijete koje sluša i muca pod prijetnjom udaraca remenom svoju će inteligenciju primijeniti na nečemu drugome, i to je sve. No, ono malo dijete kojemu se objašnjava svoju će inteligenciju uložiti u rad tugovanja [*travail du deuil*], jer razumjeti znači razumjeti ono što se ne da razumjeti ukoliko nam se to ne objasni. Dijete se više ne izvrgava batini, nego hijerarhiji inteligencija. U ostalim stvarima može biti bezbrižno slično drugima: ako mu je preteško naći rješenje problema, bit će dovoljno inteligentno da širom otvori oči. Učitelj je oprezan i strpljiv. Kad vidi da ga dijete ne slijedi, vratit će ga na početak puta objašnjavajući mu iznova. Tako

će mali prihvatiti novu inteligenciju – onu učiteljevih objašnjenja. Kasnije će i sam moći biti onaj koji objašnjava. Opremljen je. No, tu će spremu još usavršiti: postat će čovjek napretka.

SLUČAJ I VOLJA

Tako je to u svijetu onih koji objašnjavaju. Dionik toga svijeta bio je i profesor Jacotot sve dok slučaj nije htio da mu se obznani jedna *činjenica*. A Joseph Jacotot je smatrao da sva obrazloženja moraju polaziti od činjenica i pred njima uzmaknuti. Ne držimo da je zbog toga bio materijalist. Upravo suprotno: kao Descartes koji je dokazivao kretanje hodanjem, ali kao i njegov suvremenik Maine de Biran, veliki rojalist i vjernik, *činjenice* djelatnog duha, i svijest o aktivnosti duha, je smatrao izvjesnijima od bilo koje materijalne stvari. A radilo se baš o tome da je činjenica njegove učenike *naučila* govoriti i pisati na francuskome bez pomoći njegovih objašnjenja. On im ništa nije prenio od svojega znanja, nije im objašnjavao korijene i sklanjanja u francuskom jeziku. Nije postupao kao oni pedagozi reformatori koji, poput učitelja iz *Émilea*, zavode svoje učenike kako bi ih bolje vodili i lukavo označili prepreke na putu koje učenik treba naučiti sam svladavati. Ostavio ih je same s Fénelonovim tekstom, jednim prijevodom – i to ne interlinearnim prijevodom poput ostalih školskih prijevoda – i s njihovom voljom da nauče francuski. Samo im je izdao naredbu da prijeđu šumu iz koje on sam nije poznao izlaza. Nužnost ga je prisilila da svoju inteligenciju u potpunosti skloni u stranu, tu posredničku inteligenciju učitelja koja inteligenciju utisnutu u pisane riječi povezuje s učenikovom inteligencijom. A time je, istodobno, uklonio onaj zamišljeni razmak koji je načelo pedagoškog zatupljivanja. Sve se dakle dogodilo sukladno odnosu Fénelonove inteligencije koji je

htio na određeni način pokazati uporabu francuskog jezika, inteligencije prevoditelja koji mu je *htio* dati nizozemski ekvivalent, i inteligencije učenika koji su *htjeli* naučiti francuski jezik. Jacototu se činilo da više nije potreban nijedna druga inteligencija. Ne misleći o tomu, dao im je da otkriju ono što je on otkrivao zajedno s njima: da su sve rečenice, a time i svaka inteligencija koja ih stvara, iste naravi. Razumjeti uvijek znači samo prevesti, tj. ponuditi ekvivalent nekog teksta, nikako iznijeti njegove dublje razloge. Nema ničega izvan ispisane stranice, nema dvostrukog dna koji bi zahtijevao rad neke *druge* inteligencije, inteligencije onoga koji objašnjava; ne postoji učiteljev jezik, jezik jezika čije bi riječi i rečenice imale snagu izreći umnost riječi i rečenica nekog teksta. Za to su flamanski studenti iznijeli dokaz: da bi govorili o *Telemahu*, na raspolaganju su imali samo riječi iz *Telemaha*. Dovoljne su, dakle, Fénelonove rečenice da bi se shvatile Fénelonove rečenice i izreklo ono što se u njima shvatilo. Naučiti i razumjeti dvije su vrste izraza istog čina prevođenja. Ne postoji ništa unutar teksta osim volje da se izrazi, tj. da se prevede. Njihovo razumijevanje jezika učenjem Fénelona nije jednostavno bila stvar nekakve spretnosti koja lijevu stranicu uspoređuje s desnom, stupac sa stupcem, nego sposobnost izricanja onoga što mislimo riječima drugih. Ako su to naučili od Fénelona, to je bilo zato što je i sam čin pisca Fénelona bio čin *prevoditelja*: da bi političku lekciju preveo u legendarnu pripovijest, Fénelon je na francuski svojega stoljeća preveo Homerov grčki, Vergilijev latinski te jezik, učen ili prostodušan, stotine drugih tekstova, od dječjih priča do obrazovnih pripovijesti. On je u tom dvostrukom prevođenju primijenio istu onu inteligenciju kojom su se studenti koristili da bi, uz pomoć rečenica njegove knjige, ispričali što misle o samoj toj knjizi.

Inteligencija pomoću koje su poimali francuski u *Telemahu* bila je ista ona pomoću koje su naučili materinji jezik: opažanjem i pamćenjem, ponavljanjem i provjeravanjem, dovodeći u vezu ono što su htjeli saznati s onim što su već znali, radeći i razmišljajući o onomu što su učinili. Išli su onuda gdje nije trebalo ići, kao djeca, opipavajući, *nagađajući*. Postavilo se dakle pitanje: nije li trebalo preokrenuti prihvaćeni poredak intelektualnih vrijednosti? Nije li ta sramotna metoda nagađanja bila istinsko kretanje ljudske inteligencije koja postaje gospodarom *svoje vlastite* moći? Nije li izgnanstvo te moći najprije označavalo volju da se svijet inteligencije rascijepi na dvoje? Metodičari lošu metodu slučaja suprotstavljaju obrazloženim postupcima. No, oni unaprijed nude ono što žele dokazati. Oni male životinje koje istražuju svijet hrvajući se sa stvarima zamišljaju kao čeljad koja još nije sposobna vidjeti i koju će oni naučiti ispravno razlučivati. No, sin čovječji je najprije biće riječi. Dijete koje ponavlja riječi što ih je čulo i flamanski student “izgubljen” u *Telemahu* ne tumaraju. Sav njihov napor, njihovo istraživanje, usmjereno je prema sljedećemu: ljudska riječ koja im je upućena jest ono što žele prepoznati i na što žele odgovoriti, ne kao učenici ili učitelji, nego kao ljudi; kao što se odgovara nekomu tko vam govori, a ne nekomu tko vas ispituje: u znaku jednakosti.

Činjenica je bila tu: studenti su naučili sami i bez učitelja koji bi im objašnjavao. Ono, dakle, što se dogodilo jednom, moguće je uvijek. To je otkriće, konačno, moglo preokrenuti načelo *profesora* Jacotota. No, čovjek Jacotot bio je u boljem položaju da prepozna kakva se raznolikost može očekivati od ljudi. Njegov je otac bio mesar sve dok nije počeo voditi poslovne knjige svoga djeda, tesara koji je svoga unuka poslao u višu školu. On sam bio je profesor retorike kad se 1792. godine pozivalo na oružje. Glasovanjem njegovih drugova

postao je artiljerijskim kapetanom i pokazao se izvršnim topnikom. Godine 1793. taj je latinist u Službi za eksplozive u ubrzanom tečaju poučavao kemiji radnike koje su slali da diljem teritorija primijene Fourcroyove pronalaskе. Kod istog tog Fourcroya upoznao je Vauquelina, tog seljačkog sina koji je stekao obrazovanje kemičara skrivajući to od svoga gospodara. Na Politehničkoj školi je gledao kako dolaze mladi ljudi koje su improvizirane komisije odabirale prema dvostrukom kriteriju živahnosti duha i domoljublja. I gledao ih je kako postaju izvršni matematičari, manje zbog matematike koju su im Monge i Lagrange objašnjavali, a više zbog onoga što su pokazivali pred njima. Sam je Jacotot očito dobro iskoristio svoje administrativne funkcije kako bi stekao matematičko obrazovanje koje je kasnije primjenjivao na sveučilištu u Dijonu. Baš kao što je starim jezicima koje je poučavao dodao i hebrejski te napisao *Ogled o hebrejskoj gramatici*. Smatrao je, sam Bog zna zašto, da taj jezik ima budućnost. Konačno, iako protiv svoje volje, ali s najvećom odlučnošću, dobiva ovlast da predstavlja narod. Ukratko, znao je da su volja pojedinca i domovina u nevolji mogle omogućiti nastanak nečuvanih sposobnosti u okolnostima gdje je hitnost prisiljavala na ukidanje postupnog napredovanja kroz objašnjavanje. Smatrat će da se to izvanredno stanje, upravljano potrebom nacije, u svome načelu ne razlikuje od one hitnosti koja izaziva, kod djeteta ili ostalih koji se protive metodama svojstvenim učenim ljudima ili izumiteljima, istraživanje svijeta. Preko djetetova, znanstvenikova ili revolucionarova eksperimenta, metoda slučaja kojom su se uspješno služili flamanski studenti, otkrila je svoju drugu tajnu. Ta metoda *jednakosti* najprije je metoda volje. Kada to želimo, možemo naučiti sami, bez učitelja koji objašnjava, nagnani na to napetošću vlastite želje ili prinudom situacije.

UČITELJ EMANCIPATOR

Ta prinuda je, u ovom slučaju, poprimila oblik naredbe koju je izdao Jacotot. I ona će uroditi temeljnim zaključkom, ali ne više za učenike, nego za učitelje. Učenici su naučili bez učitelja koji objašnjava, ali ne i bez učitelja naprosto. Prije toga oni nisu znali, a sada znaju. Dakle, Jacotot ih je naučio nečemu iako im nije ništa prenio od svoje znanosti. Dakle, oni nisu naučili zbog učiteljeva znanja. On je bio učitelj zahvaljujući zapovijedi koja je njegove učenike zatvorila u krug iz kojeg su mogli izaći jedino sami, ostavljajući svoju učiteljsku inteligenciju po strani kako bi njihova učenička inteligencija bila zaokupljena inteligencijom knjige. Tako su se razdijelile dvije funkcije koje povezuju praksu učitelja koji objašnjava - funkcija znalca i funkcija učitelja. Jednako su se tako odvojile, oslobodile jedna u odnosu na drugu, dvije sposobnosti koje su na djelu u činu učenja: inteligencija i volja. Između učitelja i učenika bio je uspostavljen čisti odnos volje prema volji: odnos učiteljeve dominacije koji je za posljedicu imao potpuno slobodan odnos učenikove inteligencije prema inteligenciji knjige - inteligenciji knjige koja je također bila zajednički posjed, razumska veza jednakosti između učitelja i učenika. Takav će ustroj omogućiti da se raspetljaju kategorije koje su izmiješane u pedagoškom djelovanju i da se točno definira zatupljivanje onih koji objašnjavaju. O zatupljenju se radi kada je jedna inteligencija podvrgnuta nekoj drugoj. Čovjek, a posebno dijete, može imati potrebu za učiteljem kada njegova volja nije dovoljno jaka da bi se uputila i održala na putu. No, to je jednostavno potčinjavanje volje volji. Ono postaje zaglupljivanje kada se inteligencija podvrgava nekoj drugoj inteligenciji. U činu poučavanja postoje dvije volje i dvije inteligencije. Njihovo ćemo preklapanje nazvati

zaglupljenjem. U eksperimentalnoj situaciji koju je stvorio Jacotot, učenik je povezan s jednom voljom, Jacototovom, i s jednom inteligencijom, onom koja pripada knjizi, koje su potpuno odjelite. *Emancipacijom* ćemo nazvati spoznatu i održavanu razliku dvaju odnosa, čin inteligencije koja se pokorava isključivo samoj sebi čak i kad se volja pokorava nekoj drugoj volji.

To se pedagoško iskustvo tako obznanilo u raskidu s logikom svih pedagogija. Praksa pedagoga oslanja se na suprotnost znanja i neznanja. Pedagogije se razlikuju prema odabranim sredstvima koje bi neznalicu učinile učenicim: po napornim ili lakim metodama, tradicionalnim ili modernim, pasivnim ili aktivnim metodama čije učinke možemo uspoređivati. S te točke gledišta, mogli bismo najprije usporediti brzinu Jacototovih učenika sa sporošću tradicionalnih metoda. No, nema se tu, zapravo, što usporediti. Sučeljavanje metoda pretpostavlja minimalan dogovor o ciljevima pedagoškog čina: prijenosa učiteljevih spoznaja na učenika. No, Jacotot nije ništa prenio, nije rabio nikakvu metodu, metoda je bila stvar učenika. A i ne može se ništa bitno zaključiti samo po tomu je li francuski naučen nešto brže ili sporije. Usporedba se ne bi više odnosila na metode, već na dvije uporabe razuma i dvije koncepcije razumskog poretka. *Brzi put* nije bio put neke bolje pedagogije, nego put slobode, onaj put s kojim je Jacotot eksperimentirao u vojsci tokom druge godine republike, u proizvodnji eksploziva ili ustanovljenja Politehničke škole: put slobode koji je odgovarao hitnosti njene ugroženosti, ali i put povjerenja u razumsku sposobnost svakog ljudskog bića. U pedagoškom odnosu neznanja i učenosti trebalo je prepoznati još temeljniji filozofski odnos zaglupljivanja i emancipacije. U igri tako nisu bila dva, nego četiri pojma. Čin učenja je mogao nastajati

posredstvom četiri različita određenja koja se kombiniraju: pomoću učitelja emancipatora i učitelja koji zaglupljuje te pomoću učena učitelja i učitelja neznalice.

Najteže je bilo podnijeti posljednjega. Još će trebati vremena kako bi se prihvatilo da učenjak mora odustati od objašnjavanja svoga znanja. Ali kako prihvatiti da jedan neuki može drugome neukome biti uzrok nekakva znanja? Samo Jacototovo iskustvo bilo je dvojbeno zbog njegovih sposobnosti da predaje francuski. No, ono je barem pokazalo da učiteljevo znanje nije ono koje je poučilo učenike, da učitelja ništa nije sprječavalo da poučava nešto mimo vlastita znanja, da poučava ono što ne zna. Jacotot će, dakle, pomno raditi na mijenjanju eksperimenata, na hotimičnom ponavljanju onoga što je jednom stvorio slučaj. Tako će se dati na poučavanje dvaju predmeta u kojima je bila dokazana njegova nekompetentnost, slikarstvo i sviranje klavira. Potom su studenti prava htjeli da mu se dodijeli upražnjena katedra na njihovu fakultetu. No, luvensko sveučilište je već bilo zabrinuto zbog tog ekstravagantnog profesora zbog kojeg se odlazilo s glavnih predavanja a da bi se navečer okupljalo u premaloj dvorani koju bi osvjetljavale samo dvije svijeće i slušalo ga kako govori: “Moram vas naučiti da vas nemam čemu naučiti.”⁰³ Autoritet kojem su se studenti obratili odgovorio je da on ne posjeduje titulu, naslov potreban da bi predavao. A on je upravo bio zaokupljen eksperimentiranjem raskorakom između naslova i djelovanja. Umjesto, dakle, da na francuskom drži predavanja iz prava, on studente uči kako da se brane na nizozemskome. Oni su se izvrsno branili, ali on nikad nije naučio nizozemski.

03 *Sommaire des leçons publiques de M. Jacotot sur les principes de l'enseignement universel*, objavio J. S. Van de Weyer, Bruxelles, 1822., str. 11.

KRUG MOĆI

Eksperiment mu se činio dovoljnim da razjasni kako možemo *poučavati ono što ne znamo* emancipiramo li učenika tj. prisilimo li ga da rabi vlastitu inteligenciju. Učitelj je onaj koji inteligenciju zatvara u proizvoljni krug iz koje će inteligencija moći izići samo ako samoj sebi postane nužna. Da bi emancipirao nekog neznalicu potrebno je i dovoljno samo da sam bude emancipiran, tj. svjestan istinske moći ljudskog duha. Neznalica će sam naučiti ono što učitelj ne zna ako učitelj vjeruje da on to može i ako ga obveže da ostvari svoju sposobnost: krug *moći* je homologan krugu nemoći koji učenika povezuje s onim koji objašnjava po staroj metodi (od sada ćemo je jednostavno zvati *Stara*). No, odnos snaga je vrlo neobičan. Krug nemoći je uvijek već tu, to je samo kretanje društvenog svijeta koje se širi pomoću očigledne razlike između neznanja i znanosti. Sam krug moći može stvoriti učinak isključivo svojom javnom uporabom. Ali može se očitovati jedino kao tautologija ili apsurd. Kako će ikada učeni učitelj shvatiti da može poučavati ono što ne zna jednako tako dobro kao ono što zna? To povećanje intelektualne moći shvatit će kao obezvredjenje svojeg umijeća. Neznalica pak ne vjeruje da je sposoban naučiti nešto sam, a kamoli da može poučiti neku drugu neznalicu. Isključeni iz svijeta inteligencije sami potpisuju presudu o vlastitom isključenju. Ukratko, mora *započeti* lanac emancipacije.

To je paradoks. Jer, razmislimo li bolje o tome, “metoda” koju Jacotot predlaže starija je od svih ostalih i neprestano se potvrđuje, u svim okolnostima u kojima neki pojedinac ima potrebu prisvojiti neku spoznaju za koju nema načina da mu se objasni. Nema čovjeka na zemlji koji nije nešto naučio sam od sebe, bez učitelja tumača. Nazovimo tu vrstu

učenja “univerzalnim poučavanjem” i moći ćemo potvrditi da “Univerzalno poučavanje postoji od početka svijeta pored svih ostalih metoda objašnjavanja”. No, eto čuda: “Svaki je čovjek doživio to iskustvo tisuću puta u svome životu, a ipak nikada nitko nije došao na ideju da nekomu kaže: naučio sam mnogo stvari bez objašnjenja, smatram da biste i vi to mogli kao i ja (...) ni ja ni bilo tko na svijetu nije se sjetio da se uposlji poučavanjem drugih.”⁰⁴ Inteligenciji koja drijema u svakome bilo bi dovoljno reći: *Age quod agis*, nastavi s tim što radiš, “nauči činjenicu, ponovi je, upoznaj samu sebe, to je rad prirode.”⁰⁵ Metodički ponavljaj metodu slučaja koja ti je dala mjeru tvoje moći. Ista je inteligencija na djelu u svim činima ljudskog duha.

No, to je najteži skok. Sav svijet prakticira tu metodu prema potrebi, ali nitko je ne želi prepoznati, nitko je ne želi uzeti za intelektualnu revoluciju koju ona označava. Društveni poredak, poredak stvari zabranjuje da se prepozna što ona doista jest: istinska metoda pomoću koje svatko uči i pomoću koje svatko može uzeti mjeru svojih sposobnosti. Treba se usuditi prepoznati je i slijediti *otvorenu* provjeru njene moći. Metoda nemoći, Stara, trajat će inače koliko i poredak stvari.

Tko bi htio započeti? Bilo je u to vrijeme, dakako, najrazličitijih ljudi dobre volje koji su se bavili poučavanjem naroda: ljudi poretka htjeli su narod uzdignuti iznad njegovih surovih prohtjeva, ljudi revolucije htjeli su osvijestiti njegova prava; ljudi napretka su poučavanjem željeli ublažiti raskol među klasama; ljudi iz industrije sanjali su da onima pametnijima iz naroda daju sredstva za društveno

04 *Enseignement universel. Langue maternelle*, 6. izdanje, Pariz, 1836., str. 448; *Journal de l'émancipation intellectuelle*, t. III, str. 121.

05 *Enseignement universel. Langue étrangère*, 2. izdanje, Pariz, 1829.

napredovanje. Sve su te dobre namjere nailazile na prepreku: ljudi iz naroda imaju premalo vremena, a još manje novca da bi se posvetili tom stjecanju. Tražila su se također ekonomska sredstva za širenje potrebnog minimuma poučavanja, koji se, od slučaja do slučaja, smatralo nužnim i dostatnim za poboljšanje položaja radničkih populacija. Među progresivcima i industrijalcima bila je cijenjena metoda uzajamnog poučavanja. Ona je omogućavala da se na nekom prostranom mjestu okupi velik broj učenika podijeljenih na desetine koje su vodili najnapredniji među njima, a koji bi bili promaknuti u nadzornike. Tako su vodstvo i učiteljeva naobrazba prenosile, uz posredništvo tih nadzornika, na čitavu populaciju koju je trebalo obučiti. Takav pogled se sviđao prijateljima progressa: znanje bi se tako razlijevalo od najviših sve do najoskudnijih inteligencija. A u njegovoj bi pratnji tekle sreća i sloboda.

Ta je vrsta napretka Jacototu sličila na uzde. *Usavršena dresura*, govorio bi on. On je sanjao o nečemu drugom u pouci o uzajamnom instruiranju: da svaki neznanica može od sebe stvoriti učitelja za neku drugu neznanicu kojemu bi otkrio njegovu intelektualnu snagu. Još točnije, njegov problem nije bio poučavanje naroda: *poučavali* su se novci koje se novačilo pod vlastiti stijeg, potčinjene koji moraju moći razumjeti naredbe, narod kojim se želi upravljati - na progresivan način, razumije se, bez božanskoga prava i samo po hijerarhiji *sposobnosti*. Za njega je problem bila *emancipacija*: da svaki čovjek iz naroda može shvatiti svoje ljudsko dostojanstvo, uzeti mjeru svoje intelektualne sposobnosti i odlučiti o njenoj uporabi. Prijatelji Naobrazbe uvjeravaju da je ona uvjet istinske slobode. Nakon što uvide da su dužni podučavati narod, ne prestaju među sobom raspravljati o načinu kako da to čine. Jacotot pak nije vidio koju bi to slobodu mogle u narodu proizvesti dužnosti njegovih učitelja. On je, upravo suprotno,

u tome vidio novi oblik zaglupljivanja. Tko poučava, a ne emancipira, taj zaglupljuje. A onaj koji emancipira ne može se zaokupljati onime što emancipirani mora naučiti. On će naučiti što želi, možda ništa. On će znati da može naučiti upravo *zato* što je ista inteligencija na djelu u svim proizvodima ljudske vrste, jer bilo koji čovjek uvijek može razumjeti govor bilo kojeg drugog čovjeka. Jacototov tiskar je imao glupavog sina. Očajavali su uvjereni da se s njim ništa ne može. Jacotot ga je naučio hebrejski. Nakon toga dijete je postalo izvrstan litograf. Razumije se, hebrejski mu nikada ničemu nije služio - osim u znanju onoga što nikad nisu znale nadarenije i obrazovanije glave: *nije se radilo o hebrejskome*.

Stvari su dakle bile jasne: nije se radilo o nekoj metodi obrazovanja naroda, već o *dobrobiti* koju treba navijestiti siromasima: oni mogu sve što može bilo koji čovjek. Bilo je dovoljno *navijestiti*. Jacotot se odlučio tomu posvetiti. Proglasit će da možemo poučavati ono što ne znamo i da bilo koji otac obitelji, siromah ili neuk, ako se emancipirao, može obrazovati svoju djecu bez pomoći ikakva učitelja tumača. I ukazat će na sredstvo te *univerzalne obuke: naučiti nešto i postaviti to u odnos sa svim ostalim prema načelu: svi ljudi posjeduju jednaku inteligenciju*.

Nastaju nemiri u Louvainu, Bruxellesu i Haagu. Jure poštanske kočije iz Pariza i Lyona; u Engleskoj i Pruskoj su čuli novost; pronijet će je do Petrograda i New Orleansa. Glas je stigao sve do Rio de Janeira. U roku od nekoliko godina polemika će se razbuktati, a Republika znanja će se uzdrmati do temelja.

Sve to zato što je jedan čovjek duha, cijenjeni učenjak i krepostan otac obitelji poludio jer nije znao nizozemski.

